

La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització

Antoni Simon i Tarrés

I. La població catalana dels segles XVI i XVII. Entre la recuperació i la crisi

Com si d'un moviment pendular es tractés, la població europea després de la llarga crisi baixmedieval es va recuperar lentament en el segle XVI, els aproximadament 80 milions d'habitants del 1500 augmentaran a 100 o 110 milions en el 1600; però el segle XVII suposà tornar als temps difícils i la població del Vell Continent s'estancà: als voltants del 1700 podríem atribuir a Europa entre 110 i 120 milions de pobladors. Tot i que en determinades regions com la Península Ibèrica, el Sud d'Itàlia i l'Alemanya Central, el sis-cents representarà globalment un balanç clarament negatiu.

Pel que respecta específicament a Espanya, existeix una gran diversitat d'opinions en les avaluacions sobre els totals poblacionals. Per al 1600, Jordi Nadal (1984) proposa uns 6'6 milions mentre que Jean Paul Le Flem (1982) 9'9; per al 1700, M. Fernández Álvarez (1979) 6 milions mentre que Fernández Pinedo (1980) 8'8 milions, i entre aquests «màxims» i «mínims» hi trobem moltes altres apreciacions. La manca d'unes fonts censals d'abast general i l'existència d'unes dinàmiques econòmico-demogràfiques diferenciades, fan recomanable trencar amb la visió unitària de la demografia espanyola. Recentment, en parlar de la població espanyola del segle XVII, J. M. Pérez García (1988) ha distingit tres models demogràfics: a) l'Espanya nòrdica i nord-atlàntica, del País Basc a Galícia, on no solament no hi ha crisi demogràfica, sinó un brillant creixement a Galícia i Astúries; b) l'Espanya de la decadència, que s'identifica d'una manera específica amb les terres de l'interior peninsular, amb unes pèrdues seculars entre el 10 i el 15 % del seu

volum demogràfic, i c) la perifèria mediterrània, dels Pirineus Orientals a Múrcia, caracteritzada per un moderat creixement poblacional. Catalunya, situada dins aquest tercer àmbit, presenta al llarg dels segles XVI i XVII uns elements molt específics —gran despoblament en iniciar-se els temps moderns, extraordinària importància del corrent migratori francès...— que ara tractarem d'analitzar.

La trajectòria del poblament

A finals del segle XV, Catalunya era un país despoblat. Les grans epidèmies iniciades amb l'ensulsiada de la Pesta Negra de 1348, la crisi del sistema feudal català amb les conseqüències dels conflictes remenses i de la Guerra Civil de 1462-1472, junt amb la profunda crisi comercial i financera, havien delmat els pobles i les ciutats d'arreu del Principat. Quan el 1484 el noble polonès Nicolau Popielovo travessà els Pirineus escrigué en el seu llibre de viatges: «Catalunya está llena de desiertas montañas» i una impressió semblant s'emportà l'ambaixador florentí Francesco Guicciardini l'any 1512: «No sé si Cataluña, por los sitios que yo atravesé, y principalmente a lo largo del mar, será diferente de la parte que yo he visto; esta es montañosa, selvática y muy estéril; se encuentra una ciudad, una villa y alrededor de ellas hay algo de terreno labrado, pero luego se andarán leguas enteras en que todo es inculto (...) Se halla poco habitada y esta es la razón de que, aunque en país esté poco trabajado, haya en ella abundancia».

La trajectòria del poblament català en els segles XVI i XVII ha estat perfilada en diferents treballs per Jordi Nadal i Emili Giralt (1953, 1960) primer, i més recentment pel mateix Jordi Nadal (1978, 1983). A grans trets, la caracterització proposada es podria resumir en els punts següents:

a) Des de l'inici de la crisi baixmedieval, la població catalana experimentaria la successió de quatre moviments de llarga durada, descabdellats així: 1) a la baixa del 1300 al 1497 (pèrdua del 55'1 % dels efectius); 2) a l'alça, de 1497 a 1626 (guany del 111'6 %); 3) a la baixa del 1626 al 1655 (pèrdua del 24'8 %); i 4) a l'alça de 1655 a 1717 (guany del 42'2 %). Jordi Nadal (1983) conclou que «d'una manera més sintètica, pot parlar-se de gran davallada en el curs dels segles XIV i XV, de redreç espectacular durant el XVI i de tendència a l'estancament en el XVII».

Aquesta periodització es basa en les xifres de població que proporcionen els fogatges —o d'altres estimacions fetes pel mateix J. Nadal— i que per als segles XVI i XVII presentarien els càlculs numèrics següents:

La població catalana (Principat) de 1497 a 1717

Anys	Focs	Habitants	Densitat
1497	56.089	224.356	7'0
1515	59.967	239.868	7'5
1553	67.327	269.308	8'4
1626	118.750	475.000	14'8
1655	89.250	357.000	11'1
1717	127.000	508.000	15'8

b) En el creixement del «llarg segle XVI» es podrien distingir dues etapes: la primera, del 1497 al 1553 es caracteritzaria per un increment moderat, de l'ordre d'un 20 %; en la segona, que arribaria fins al 1626 l'increment s'acceleraria, i acabaria sumant un 75 %. El factor clau que possibilita un saldo tan positiu és l'importantíssim corrent migratori francès que omple Catalunya durant aquests anys, això afavorit i relacionat amb una fase de recuperació de les forces econòmiques.

c) La tendència a l'estancament del segle XVII seria motivada pel llast de l'etapa depressiva dels anys centrals de la centúria i que té en la pesta de 1650-54 un punt clar de referència. Ara bé, la sotragada de l'última gran epidèmia de pesta que assotà el Principat no és l'única responsable de la regressió. Des del punt crític de 1620, el comerç mediterrani experimenta una crisi general, circumstància que enllaça amb una sèrie de males anyades en el camp, responsable de greus caresties com la de 1629-31. Per altra part, la Guerra dels Segadors i la pugna per l'hegemonia d'Europa entre les monarquies francesa i espanyola, convertiran Catalunya en un continu camp de batalla entre 1635 i 1659, mentre que la vinguda de gent de l'altra banda dels Pirineus s'atura radicalment als voltants de 1630. Amb tot, Jordi Nadal assenyala com l'evolució catalana en temps de «decadència» contrasta amb la castellana: «la crisi, passatgera aquí, s'eternitza allí».

Aquesta caracterització proposada pels successius treballs de Jordi Nadal i Emili Giralt té, al nostre entendre uns punts discutibles que potser noves recerques i noves fonts —pensem especialment en la troballa de la totalitat del cens general de 1626, del qual Antoni Pladevall (1973) ha publicat la part corresponent a la diòcesi de Vic, i també en l'explotació dels registres sacramentals més reculats— poden confirmar o no. En tot cas, les nostres observacions es basen en les consideracions següents:

2.Cast. d'emp	100	83	93	92	90	46	57	51	71	77
3.Espolla	100	69	96	92	134	146	117	126	150	155
4.Navata	100	112	117	134	146	144	150	162	151	157
5.Ordis	100	119	160	160	187	147	186	173	178	232
Baix Empordà										
6.Torroella M.	100	101	107	93	114	11	110	100	141	144
7.La Bisbal	100	101	106	110	108	92	113	105	112	124
Pla de l'Estany										
8.Sords	100	82	86	74	78	94	115	96	121	137
9.Pujals dels C.	100	82	78	75	110	107	114	139	132	164
10.Banyoles (S. Maria)	100	111	116	93	101	68	110	102	110	112
Baix Llobregat										
11.El Papiol	100	63	107	112	108	108	116	178	156	170
Barcelonès										
12.Barcelona (S. Just)	100	119	113	98	103	81	76	78	92	114
Osona										
13.S. Boi de Lluçanès	100	110	122	113	130	126	119	150	145	163
Tarragonès										
14.El Caillar	100	121	143	161	86	109	114	118	133	155
Conca de Barberà										
15.Barberà de la C.	100	111	96	122	108	103	100	127	121	135
Priorat										
16.Cabassers	100	87	72	57	78	58	59	81	87	81
17.Cornudella	100	111	102	99	80	61	68	83	95	100
18.Poboleda	100	100	120	101	134	135	134	165	170	161
18.Torroja	100	58	77	73	65	67	57	50	64	79
20.Ulldemolins	100	116	111	93	90	80	79	71	75	81
Baix Camp										
21.Riudecanyes	100	173	192	185	147	205	226	243	245	260
22.Botarell	100	88	121	102	52	79	58	86	117	103
Alt Penedès										
23.Gelida	100	127	118	162	178	158	154	201	206	160
24.Pacs	100	82	87	87	79	80	83	130	91	81
25.S. Llorens d'H.	100	108	92	132	95	100	105	108	91	95
26.Vilobí	100	107	91	123	123	127	119	165	133	138
27.St.Sadurní	100	106	106	126	88	111	127	143	153	153
Baix Penedès										
28. Vilanova	100	116	122	113	133	152	139	131	160	202
29.La Geltrú	100	95	103	85	116	109	105	123	128	164
TOTAL	100	105	110	105	107	96	101	106	118	130

Fonts: de l'1 al 5 Miquel Planas (1985); 7 Jaume Portella (1976); 8 i 9 Dolors Tarradas (1986); 12 Jordi Nadal (1961); 15 D. Juliano (1985); 23 al 29 F. Muñoz

(1990). La resta són inèdites. Agraïxo a Jordi Andreu el fet d'haver-me proporcionat diverses sèries parroquials de les comarques tarragonines.

c) Finalment, considerem que l'acceptació sens crítica de les xifres subministrades pels fogatges és prou discutible. Caldria un test de fiabilitat suficientment ampli —amb el recurs a les sèries baptismals més reculades— per treure conclusions definitives; però alguns treballs locals, com l'esmentat de Jordi Andreu (1989) sobre el Priorat o el de Miquel Planas (1985) sobre l'Alt Empordà, semblen indicar una bona fiabilitat del cens de 1553 en contrast amb els notoris dèficits del corresponent a l'any 1515. Més aviat ens inclinem a pensar en uns totals poblacionals més elevats; creiem que al final de l'etapa expansiva de 1550 a 1630 Catalunya havia superat el sostre dels 500.000 habitants. Si analitzem els cens de la diòcesi de Vic de 1626, observem com aquest recompte ofereix d'una banda el nombre de cases o focs, i d'altra el total de persones. Estimem que l'extrapolació per Catalunya s'ha de fer a partir del total de persones i no del de focs, ja que, en estar confeccionat el cens per a les Corts, les ocultacions en els focs són segures; en canvi, el valor estadístic és molt millor quant els habitants, car els rectors —que són els que van realitzar el cens— disposaven dels llibres de compliment pasqual de cada parròquia. Les omissions de focs són ben perceptibles: a Gurb de la Plana el cens dona 133 focs per 928 persones, a Muntanyola 37 focs per 238 persones, a Orís 21 focs per 228 persones, etc. Tenint en compte això, probablement caldria elevar la xifra de 475.000 habitants entre un 25 i un 30 %.

Immigració francesa i migracions internes

Tal com hem dit, durant els segles XVI i XVII, l'arribada de gent de l'altra banda dels Pirineus té repercussions crucials en la demografia catalana. En paraules de Jordi Nadal «La immigració de francesos fou un empelt decisiu per a la renovació de la soc indígena. Podem parlar d'un balanç demogràfic positiu dels segles XVI i XVII gràcies a l'onada migratòria francesa. Aquesta s'atura pel 1625 demostrant una saturació del Principat en funció dels recursos disponibles».

Testimonis de tota mena ens parlen de la presència francesa a Catalunya. En viles i ciutats es funden confraries anomenades dels «estrangers» o també dels «francesos»; solament al bisbat de Barcelona n'han estat localitzades 37. Molts oficis eren exercits majoritàriament per aquests immigrants. A Girona, quan l'any 1598 els jurats de la ciutat —amb motiu de la invasió del Rosselló per les tropes del rei Enric IV— prohibiren l'elecció de francesos en els

càrrecs de les corporacions gremials, ho feren dient: «Sabents i attenents que los ensaculats en les bosses dels officis de pabordes de la Confraria del Sants Quatre Martirs, vulgarment dita dels fusters, picapedrers y mestres de cases de dita ciutat, de les tres parts les dos son strangers y de nació francesa, deliberen y ordenen que per aquest any tant solament y no més avant ningú dels francesos confreres de dita confraria puguen concorrer en via alguna en ningun dels officis de pabordes ni altres de dita confraria». La presència francesa a Olot té un testimoni de pedra: en una de les capelles de l'església del Carme s'hi troba esculpida la inscripció següent: «Aquesta és la capella dels francesos-1572», acompanyada d'un escut que conté les flors de llir de la casa regnant a França. A Terrassa i a Torelló dos indrets reben el nom de carrer dels *gavatxos*; sobre aquest mot despectiu amb què eren assenyalats els immigrants francesos, Barthomeu Joly —conseller del rei Enric IV, que viatjà a Catalunya l'any 1603— opina que provenia «del nom de la província de Gavaudan, anomenada Gabaha en llatí, d'on venen moltes pobres gentes a Espanya per servir i treballar en obres manuals; altres diuen que vol dir "guardavaques"».

Gràcies als treballs de Jordi Nadal i Emili Giralt (1953, 1960, 1966) coneixem bé les causes, abast, cronologia, procedència i característiques d'aquest corrent migratori.

Per explicar la vinguda al Principat d'aquest allau de gent nascuda a l'altra banda dels Pirineus, podem distingir uns mòbils de repulsió que impeliren als meridionals francesos a deixar llur país d'origen, i uns factors d'atracció, que propiciaren que Catalunya fos llur destí. Entre els primers, cal destacar la sobrepoblació crònica del Pirineu i Prepirineu francès amb una gran desproporció entre la densitat humana i els mitjans de subsistència; així mateix, la rivalitat político-religiosa entre catòlics i protestants que omple la història francesa del segle XVI revesteix al Sud de França caràcters molt durs, els d'una guerra civil que paralitza el tràfic i el comerç, forçant la població a l'emigració.

Pel que fa a les causes d'atracció, cal insistir en els efectes de l'encogiment demogràfic de l'època tardo-medieval. A començament del segle XVI Catalunya és un món per omplir que té un abundant mercat de treball. Altrament, la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) deixa la porta oberta a l'acceptació de nous braços per posar en marxa l'economia agrària del país, i l'afluència d'or i plata americans, que provoquen «la revolució dels preus» del segle XVI, fan augmentar també els salaris a un nivell molt atractiu pels immigrants francesos. Tots aquests factors es veuran reforçats per la proximitat del territori català, per l'afinitat lingüística i pels lligams històrics entre la Corona d'Aragó i les terres d'Occitània.

Tal com ha observat Carme Batlle (1982), per a la Seu d'Urgell, abans de la crisi baixmedieval ja existia un flux migratori francès cap a

les zones de muntanya catalanes, però serà entre 1490 i 1630 quan l'onada migratòria tindrà un caràcter massiu. Aquesta allau de gent arribava sobretot del Pirineu i Prepirineu francès, però també del Llenguadoc, de la Conca Central i Baixa Garona i de les Terres Altes i el Massís Central; eren majoritàriament varons d'edat jove, que vingueren al Principat en les millors edats pel treball i la reproducció (el 80 % ho fa entre els 11 i els 30 anys). Aquest cicle migratori té una etapa de plenitud entre els anys 1540 i 1620, durant aquest període, la proporció dels malalts francesos a l'hospital barceloní de la Santa Creu supera sempre el 30 % del total dels hospitalitzats; així mateix, els registres matrimonials de les parròquies catalanes ens mostren durant aquests anys una quantitat insòlita de marits originaris de la nació francesa.

Quadre 2. Percentatge de marits francesos sobre el total de matrimonis

1. Barcelona (St. Just)	1576-1625	23	6. Creixell	1576-1625	12
2. Cassà de la Selva	1591-1625	9	7. La Bisbal	1596-1600	24
3. Palamós	1576-1625	9	8. Caldes de Malavella	1621-1630	12
4. Llavanes	1575-1625	10	9. Rubí	1576-1625	13
5. Vilafranca del Pen.	1605-1625	12	10. Castelló Emp.	1609-1615	35

Fonts: J. Nadal i E. Giralt de l'1 al 6; Jaume Portella (1976) el 7 i 8; F. López Molina (1986) el 9; i Miquel Planas (1985) el 10.

Aquest importantíssim corrent migratori exogen no ens té que portar a menysvalorar els moviments de població interns del Principat. Al llarg de l'època preindustrial, la població rural no romania estancada ja que en el termini d'una generació es produïen uns certs moviments d'abast comarcal, pressumiblement deguts als «treballadors» dels pobles que es desplaçaven moguts per la demanda de feina, per la conjuntura del moment o per la sort d'un bon matrimoni. Aquest mobilitat es completaria amb les migracions vers les viles i ciutats manufactureres i comercials, i especialment sobre Barcelona per la seva capitalitat econòmica, institucional i cultural.

Narcís Castells (1984) ha estudiat la immigració a la ciutat de Girona entre 1473 i 1576 a partir de les franquises concedides a les famílies que s'instal·laven a la ciutat. En aquests anys arribaren a Girona un total de 1.179 famílies, unes 8.447 persones, que foren capaces de suplir el dèficit biològic gironí i canviar el signe de la corba poblacional. Un 78 % d'aquestes famílies procedien de les comarques del Principat, predominant els desplaçaments de curt radi —allò que els especialistes francesos anomenen *brassage cantonal*—, ja que en un 22'3 % dels casos en què consta la procedència, el cap de família prové d'una vila o lloc de la mateixa comarca del Gironès.

Pel que fa a la comarca de Barcelona, a partir dels llibres de matrimonis de la parròquia de Sant Just, podem observar com en el transcurs del segle XVII es produeixen canvis importants en la procedència dels immigrants. Mentre disminueixen els que provenen de França, creixen en proporció els immigrants d'altres poblacions catalanes, que compensen així la davallada del fluxe que havia dominat la major part del segle XVI. També creix la immigració peninsular i d'altres països europeus sense que hi hagi, per contra, una reducció de la proporció d'immigrants entre els cònjuges masculins de Sant Just.

Quadre 3. Lloc de procedència dels immigrants segons els llibres de matrimonis de Sant Just

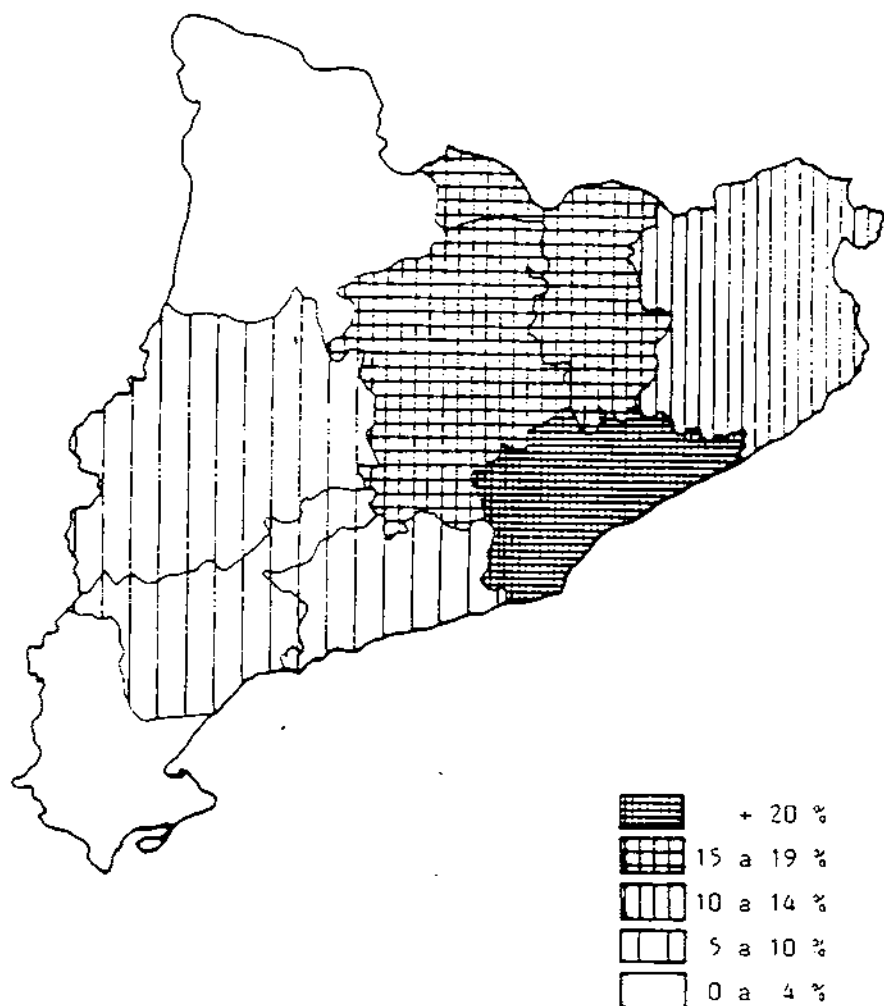
	CATALUNYA		CAT. NORD		PENÍNSULA		FRANÇA		ALTR. EUR.		TOTAL
	ABS	%	ABS	%	ABS	%	ABS	%	ABS	%	
1611-15	42	31,3	9	6,7	21	15,7	57	42,5	5	3,7	134
1633-34	15	62,5	-	-	4	16,7	3	12,5	2	8,3	24
1698-99	27	54,0	1	2,0	10	20,0	7	14,0	5	10,0	50
TOTAL	84	40,0	10	4,8	35	16,9	67	32,4	12	5,8	208

La major part dels immigrants catalans provenen de les comarques de l'entorn barceloní, però la distribució no es realitza només en funció de la distància o de la densitat demogràfica de la zona de procedència. Com podem observar en el mapa 1, deixant de banda les poblacions més pròximes a la ciutat, entre les quals hi ha les del mateix Barcelonès i del Maresme, el pes relatiu d'algunes comarques de la Catalunya interior com Osona, l'Anoia i el Bages, és més important que el d'altres comarques del litoral i prelitoral com el Penedès o el bloc format per la Selva i el Gironès. L'àmbit d'atracció de Barcelona s'endinsa com una cunya cap a l'interior del país.

Mortalitat ordinària i mortalitat catastròfica

En la demografia de l'Antic Règim hom pot diferenciar una mortalitat normal o ordinària, determinada per factors econòmics, alimentaris, higiènic-sanitaris o urbanístics, i una mortalitat de crisi o extraordinària, en que les poblacions, en etapes curtes però de mortalitat molt intensa, es veien durament afectades per epidèmies, greus crisis de subsistències, guerres o grans calamitats naturals. Aquesta distinció, però, no significa una frontera clara i definitiva, ja que aquests episodis de crisi s'insereixen molt *regularment* en la història de les poblacions de l'Antic Règim i, per altra part, les altes

Mapa 1. Procedència dels immigrants catalans a Barcelona durant el segle XVII*

* Elaborat a partir dels sondejos realitzats als registres de matrimonis de la parròquia de Sant Just: 1611-15, 1633-34 i 1698-99.

taxes de mortalitat ordinària —especialment infantil— suposen una autèntica *catàstrofe* per al desenvolupament demogràfic.

En el seu excel·lent estudi sobre la mortalitat de l'Espanya interior, Vicente Pérez Moreda (1980) considera que «una serie interminable de referencias podrían atestiguar que las tasas brutas de mortalidad oscilaban en las poblaciones preindustriales anteriores al proceso de modernización demográfica, y para cualquier lugar, entre los valores de 35 y 40 por mil». Un dels factors més decisius per explicar uns índex de mortalitat tan excessius —que multipliquen per quatre les taxes actuals— és sens dubte les altes taxes de defuncions en edats infantils. Podem observar la incidència d'aquests tipus de mortalitat a través dels percentatges de defuncions d'albats —infants menors de 10 anys— en els totals d'òbits de les parròquies de Santa M. del Pi (Barcelona) i Sant Feliu (Girona).

Quadre 4. Percentatges d'albats sobre el total de defuncions

Període	Sta. M ^a del Pi	Sant Feliu
1500-1519	45'31	—
1520-1539	55'48	53'13
1540-1559	44'94	57'56
1560-1579	48'71	56'34
1580-2599	44'42	60'49
1600-1619	54'77	51'23
1620-1639	49'05	49'44
1640-1659	46'60	—
1660-1679	51'07	—
1680-1699	48'88	—

Com veiem, la proporció d'albats respecte al total de defuncions es mou entre un 45 i un 60 %. El descens d'aquest tipus de mortalitat, per si sol, podia rebaixar molt notablement la mortalitat global i consqüentment, fixar un punt de partida per a un creixement accelerat de la població. Però, tal com hem vist amb Barcelona i Girona, al llarg dels segles XVI i XVII no es produeix cap indici en aquest sentit. Solament a partir de la primera meitat del segle XIX, es pot apreciar a Catalunya una reducció de l'ordre del 20 % en aquesta mortalitat infantil i, més estrictament, la seva veritable i definitiva davallada no es donarà fins l'actual segle. Sembla clar que la mortalitat ordinària —en estreta correspondència amb les condicions econòmiques i socials— resulta un factor més determinant en

l'evolució demogràfica que no les grans mortalitats, dites «catastròfiques».

Ara bé, la desmitificació de les grans epidèmies, especialment la pesta, com a reguladores de les tendències demogràfiques no ens ha de portar a menystenir la seva importància. Durant els segles XVI i XVII, la tranquil·litat dels habitants del Principat es veié continuament assaltada per les noves sobre la proximitat o l'amenaça d'una epidèmia. Resseguint les informacions del *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, les *Rúbriques de Bruniquer* i d'altres fonts com les crides que feia la ciutat de Barcelona en prevenció dels contagis, hem pogut construir el quadre 5 on resten reflectides les notícies epidemiològiques que afectaren la Barcelona dels segles XVI i XVII.

Quadre 5. Contagis i avisos de contagi a Barcelona (1500-1700)

ANY	PERÍODE	TIPUS	PROCEDÈNCIA	GRAU	VÍCTIMES
1501	Maig-novembre	Pesta	Rosselló	Contagi	2500-2600
1507	Febrer-juliol	Pesta	?	Contagi	3450
1508	Octubre	Pesta	?	Brots	?
1510	Maig-juny	Pesta	Mallorca-Bugia	Prevenció	—
1515	Juny-octubre	Pesta	?	Contagi	1000
1518-19	Juliol 1518- desembre 1519	Pesta	Aragó, València Castella	Prevenció	—
1520	Maig-setembre	Pesta	?	Contagi	1500-1600
1521	Juny-juliol	Pesta	Sud de França	Brots	?
1522	Maig	Pesta	Empordà-Penedès	Prevenció	—
1527	Agost-setembre	Pesta	Roma-Nàpols	Prevenció	—
1529	Desembre	Pesta	França	Prevenció	—
1530	Març-juliol	Pesta	València, Vic Manresa	Cont. general General	6100-6250
1532	Abril juliol	Pesta	Pobles veïns	Prevenció	—
1556	Juliol	Pesta	Marsella-Alguer	Prevenció	—
1558	Gener-agost	Pesta	València	Cont. general	4100
1560	Juny-novembre	Pesta	Sud de França	Brots	?
1561	Maig-agost	Pesta	Rosselló	Prevenció	—
1562	Juliol	Pesta	Sud de França	Prevenció	—
1563	Febrer-desembre	Pesta	Rosselló-Empordà	Prevenció	—
1564	Maig-juliol	Pesta	Badalona-St. Andreu	Brots	?
1580	Agost-setembre	Catarno	?	Cont. general	?
1583	Març	Pesta	Malgrat-Alguer	Prevenció	—
1584	Juliol-agost	Pesta	Alguer	Prevenció	—
1586	Desembre	Pesta	Lió-Marsella	Prevenció	—
1587	Gener	Pesta	Camós (Gironès)	Prevenció	—
1588	Novembre	Pesta	Sud de França Cadaqués	Prevenció	—
1589-90	Agost 1589- gener 1590	Pesta	Empordà-Girona	Cont. General	11700?
1591	Octubre-desembre	Pesta	Rosselló-Empordà	Prevenció	—
1595	Gener	Pesta	Milà	Prevenció	—

1596	Maig	Pesta	Sud de França	Prevenició	—
1597	Octubre	Pesta	Castella	Prevenició	—
1599	Juny	Pesta	Bellpuig-Aguiló Vallfogona	Prevenició	—
1605	Abril	Pesta	Arbúcies	Prevenició	—
1607	Gener-febrer	Pesta	Piera, Pontons Vilafranca del Penedès	Prevenició	—
1614	Juliol	Pesta	Màlga-Berberia	Prevenició	—
1614	Estiu	Tífus Diftèria	—	Contagi	?
1619	Maig	Pesta	Marsella-Llevant	Prevenició	—
1620	Maig	Pesta	Marsella	Prevenició	—
1621	Desembre	Pesta	Tortosa-Sud França	Prevenició	—
1623	Octubre	Pesta	França	Prevenició	—
1624	Juliol-agost	Pesta	Palerm	Prevenició	—
1625	Octubre	Pesta	Palerm	Prevenició	—
1628	Maig-novembre	Pesta	Sud de França	Prevenició	—
1629-30	Desembre 1629- setembre 1630	Pesta	Regencós Begur	Prevenició	—
1631-32	Març 1631- agost 1632	Pesta	Nord d'Itàlia Sud de França	Prevenició	—
1637	Juny	Pesta	Màlaga	Prevenició	—
1640	Gener-febrer	Malalties Contagioses	Perpinyà	Prevenició	—
1643	Setembre	Pesta	Sud de França	Prevenició	—
1651-54	Febrer 1651- abril 1654	Pesta	Tortosa-Girona	Cont. general	8000?
1656	Maig-desembre	Pesta	Itàlia	Prevenició	—
1672	Maig-juny	Pesta	Sud de França	Prevenició	—
1673	Setembre	Pesta	Corfú	Prevenició	—
1676	Abril-juliol	Pesta	Malta-Cartagena	Prevenició	—
1677-82	Des de juny 1677	Pesta	Múrcia-Andalusia	Prevenició	—
1691	Gener	Pesta	Conversano	Prevenició	—
		Pesta	Mola di Bari		
1698	Juny	Pesta	Alguer	Prevenició	—

La lectura d'aquestes dades ofereix una primera constatació: de cinquanta-sis contagis previnguts o avisats, només catorze —dotze en el segle XVI i dos en el segle XVII— arribaren a impactar realment en la població barcelonina i, pel cap baix, produïren al voltant de 50.000 víctimes. Però, per tal de mesurar millor l'impacte de les epidèmies, hem acudit als registres d'òbits de la parròquia de Santa Maria del Pi. Seguint les propostes metodològiques establertes pels demògrafs italians M. Livi Bacci i Lorenzo del Panta (1977), considerem que es pot parlar de mortalitat de crisi quan es produeix un increment de les defuncions del 50 % sobre la mortalitat estimada «normal» del període —mitjana mòbil corregida d'onze anys—, puix que aquesta proporció afecta les possibilitats reproductores de la generació nascuda l'any de la crisi i anula la seva pròpia recuperació.

La manca d'anotacions en els registres —maluradament força comuna en moments d'epidèmia— ens impedeix de conèixer la intensitat de les pestes de 1507, 1530 i 1558, totes elles prou importants per al coneixement que en tenim a partir de les fonts

literàries. Per als altres contagis en què les elevacions de les defuncions superen el 50 % de la mortalitat normal, les intensitats serien les següents:

1501.....	193,3	1589.....	119,5
1515.....	96	1614.....	73,5
1520.....	95,8	1651.....	247,8
1564.....	63,2		

Tot i que han sorgit veus assenyalant que aquestes sotragades epidèmiques són ràpidament assimilades pels mecanismes de recuperació de la població, en especial la fecunditat i la nupcialitat, la transcendència demogràfica d'alguna d'aquestes grans mortalitats és inqüestionable. La pesta de mitjan segle XVII fou, tal com ja observà Capmany «la más cruel y mortífera que se había experimentado des de la Peste Negra de 1348». Gràcies als registres d'enterrament de 245 parròquies, recollits per M. Camps Surroca i M. Camps Clemente (1985), Narcís Castells (1987) ha pogut estimar que entre 1650 i 1655 el Principat perdria entre 58.500 i 65.900 habitants, aproximadament un 15 % del seu potencial demogràfic. Ara bé, aquestes imponents destrosses no poden atribuir-se únicament als bacils de l'epidèmia. El greu de la crisi de mitjan segle XVII és que el contagi es produeix en un període deficitari d'aliments, afectat per les males collites i per les destruccions de la Guerra dels Segadors, que donen a la crisi un caràcter més complex que el simplement epidèmic, tal com ja va testimoniar el doctor Joan Llorenç, rector de la parròquia de Lloret de Mar, en cloure el registre de baptismes de l'any 1650: *Explicit annus infelicissimus 1650, que pestis, fames et bellum grassabantur in Cathalalonia*.

Altrament, F. Muñoz i Pradas (1990) en la seva recent tesi doctoral sobre la comarca del Penedès conclou que, en el segle XVII, la mortalitat seria la variable determinant de que les capacitats reals d'augment final de la població romanguessin en un relatiu estancament: «Aquest seria, amb major cura cronològica, el context característic de la primera meitat del segle XVII, on és visible el paral·lelisme entre una fase d'un nombre màxim de crisis, una elevada proporció de segones noces, de naixements il·legítims, una reducció de l'edat al matrimoni d'ambdós cònjuges i el predomini de l'impacte del fre restrictiu de la mortalitat sobre el creixement a curt termini. Si bé alguns d'aquests elements patirien canvis en la segona part del segle, per exemple, la incidència de les crisis de mortalitat, una esperança de vida en nòxier entre els 26 i 27 anys i una elevada mortalitat infantil i post-infantil donarien testimoni final de les greus limitacions existents per sostenir un balanç natural regular i estable».

Epidèmies i política sanitària. L'exemple de Barcelona

La Pesta Negra de 1348 i les epidèmies del segle XIV ja determinen l'aparició d'autors i textos que disserten sobre les causes, símptomes i consells per prevenir els contagis. L'any 1349 Jaume d'Agramont, metge i mestre de l'Estudi de Lleida, escrigué una epístola amb el títol *Regiment de preservació a epidèmia e pestilència e mortaldats*, en la qual censurava als paers de Lleida la manca de providències higièniques davant el contagi. Aquest tractat tindrà una continuació en els segles posteriors amb obres com la del metge barceloní Joan Francesc Rossell *El verdadero conocimiento de la peste* (1632), que es distribuï a cadascun dels membres del Consell de Cent i a tots els oficials sanitaris de la Ciutat, pagant aquesta una edició dels sis-cents exemplars. Aquests escrits donaven una variada sort d'orientacions per a la profilaxi individual; les recomanacions anaven des de l'ús del vinagre, els alls o una mica de pols de cèrvol, fins a la restricció de l'activitat sexual. Però, davant la impotència de la medicina antiga en la lluita contra el bacil, molts d'aquests escriptors acabaven recomanant posar en pràctica el *cito, longo, tarde* de la sentència clàssica, és a dir, consideraven que la millor forma de lluitar contra la malaltia era prevenir-se d'ella mitjançant la fugida ràpida, llunyana i duradera. Aquesta elecció era habitual en les famílies benestants que tenien possessions al camp. Fins i tot els més compromesos en la salvaguarda de la salut física i espiritual fugien de les urbs. El 14 de gener de 1558 es publicaren a Barcelona crides per tal que els metges i cirurgians romanguessin a la capital per fer front al contagi que l'assotava. No tothom les respectà; el primer d'abril del mateix any el Veguer privà de l'exercici i honors de la Medicina i també dels Oficis i beneficis de la ciutat dos metges que l'havien abandonada. També alguns curadors de les ànimes negligien les seves obligacions. El jesuïta Pere Gil, que en la seva *Geografia de Catalunya* (1600) dóna un ampli testimoniatge de la pesta de 1589-90, refereix com durant el temps del contagi va actuar d'ajudant del Bisbe Joan Dimes i Lloris en haver-se d'absentat «casi tots los canonges de la Iglésia Major de Barcelona; y entre ells en particular dos o tres officials y vicaris que aportavan lo govern al Bisbat».

Però no tota la gent de les viles o ciutats empestades podia fugir o abandonar els seus interessos. Des del segle XV comencen a circular per la Corona d'Aragó mesures i reglamentacions sanitàries que seguint l'exemple d'altres ciutats europees, sobre tot italianes, mobilitzen les forces ciutadanes davant els contagis. L'actuació del Consell de Cent de Barcelona ens permetrà analitzar la política sanitària dels poders municipals a la Catalunya dels segles XVI i XVII.

Des d'inicis del Cinc-cents, el municipi barceloní assumirà plenes competències en l'organització de la lluita antiepidèmica. Una fita important en la consolidació de la política sanitària és el privilegi atorgat a la Ciutat Comtal, l'abril del 1510, a les Corts de Motsó, pel qual el Rei Catòlic concedí al Consell de Cent la facultat suprema i privativa de cuidar de la salut pública en casos d'epidèmia, dotant als consellers de poders extraordinaris, sens impediment del Virrei, Governador, diputats i altres autoritats que restaven subordinades als magistrats municipals en aquestes ocasions. Davant l'arribada de notícies d'epidèmia, el Consell de Cent prenia les disposicions més urgents i convocava en un consell extraordinari la totalitat dels representants de la Ciutat. Aquests designaven, d'entre ells, vuit, dotze o setze persones per constituir la «Vuytena», «Dotzena» o «Setzena» del Morbo, amb representació dels tres estaments, sobre la qual delegava el Consell de Cent les seves atribucions per a la resolució dels assumptes de la salut pública, reservant-se no obstant el seu seguiment sobre tot en matèria de despeses extraordinàries. Els privilegis atorgats per la Corona s'estenien fins a la possibilitat de poder imposar la pena capital als infractors de les normatives excepcionals dictades pel Municipi. Així, durant la pesta del 1651, el cronista Miquel Parets relata com el Consell de Cent havia prohibit als malalts de la morberia de Jesús —situada a les afores de la Ciutat— de sortir-ne sense llicència, però «viendo que havia poca observancia en la ley y mucho abuso en contravenir a ellas, cogieron a tres de los más inovedientes y los condenaron a garrote, que se executó luego en dichos tres, poniéndolos en público para escarmiento de los demás».

Les actuacions dels poders municipals s'anaren perfeccionant amb els fruits de doloroses experiències. A començaments del segle XVI ja es prenen disposicions per tallar la comunicació per mar i per terra amb les regions infestades; l'any 1563 es prescrivieren quarantenes o purgues de precaució als bastiments o persones que venien de llocs sospitosos de contagi; i el 1632 s'establí una junta de sanitat permanent. Quan les mesures preventives no podien evitar que Barcelona es veiés invadida pel mal contagi, l'actuació del Consell de Cent s'adreçava a resoldre tres grans problemes. El primer era l'organització de l'assistència sanitària col·lectiva, habilitant una o diverses morberies per tal de cuidar i aïllar els malalts. El segon era assegurar el proveïment de la Ciutat, ja que en declarar-se el contagi, els lligams comercials amb altres poblacions s'estrangulaven progressivament en adoptar aquestes mesures preventives envers la Barcelona contaminada. Finalment, els poders municipals procuraven el manteniment de l'ordre i la cohesió socials. L'abandonisme de les classes altes o de les mateixes autoritats —Generalitat, Audiència o part del Consell de Cent— a més de crear uns buits legals que propiciaven els robatoris, saqueigs i d'altres abusos, despertaven en

les classes populars crítiques gairebé sedicioses contra els poders instituits. Durant la pesta de 1651, els, el cronista Miquel Parets denunciava indignat des dels suculents negocis d'alguns poderosos a costa de la desgràcia col·lectiva («pero tratava cada uno de hacer su negocio, y no de lo que era beneficio de la Ciudad»), fins a la discriminació en l'atenció sanitària («con que és que quería estar asistido avia de ser a golpe de dinero»). En aquest punt l'Institució Eclesiàstica jugava un paper fonamental a nivell ideològic i de control social. D'una banda en considerar les epidèmies com un càstig de la Providència, associava també la malaltia amb el pecat, considerant per tant que l'únic remei passava per la fe i la gràcia divines, i conseqüentment impel·lia el poble a enquadrar-se dins els esquemes morals per ella predicats. D'altra part, les processons, pregàries o d'altres actes pietosos de caràcter col·lectiu buscaven la unió dels membres d'una societat desbaratada i atordida.

II. El creixement del segle XVIII

El Set-cents va significar arreu d'Europa l'inici d'una etapa expansiva a nivell demogràfic que, a diferència d'altres períodes de creixement, no es va veure sotragada per cap crisi important de mortalitat. Els aproximadament 100 milions d'uropeus del 1700 s'havien convertit cent anys més tard en 190 milions, fetn que Europa fos l'àrea més poblada del món amb una densitat que s'apropava als 20 hab./km².

Fou a Anglaterra on es va assolir un dels índex de creixement més elevat (el 0,55 % entre 1720-21 i 1795-96). EL fet que això anés associat a les anomenades «revolució agrícola» primer, i «revolució industrial» després, va fer que es parlés per extensió de «revolució demogràfica» i que aquest concepte s'estengués al conjunt de la demografia europea tot pressuposant una sèrie de transformacions radicals que a la majoria de països, incloent-hi la Península Ibèrica, no van tenir lloc.

En aquest sentit, Jordi Nadal (1984) ha remarcat com el creixement de la població espanyola —que hauria passat de 7.500.000 habitants el 1717 a 10.409.000 el 1787— no va implicar, en el seu conjunt, cap transformació econòmica o social remarcable, el fenomen es va produir essencialment dins els límits i les condicions del règim demogràfic antic. L'extensió dels conreus, la retirada de la pesta, l'adopció de nous conreus com el morenc o la patata (important a Galícia) i l'entrada de grans de fora, junt a la millora dels circuits de la comercialització entre el centre de la Península i la perifèria, assenyala Nadal, haurien estat suficients per sostenir un creixement del 0'51 % a nivell del conjunt espanyol en aquest període.

Però, contràriament, afirma el mateix Nadal, l'increment demogràfic català «es va beneficiar, alhora, del moviment de superació de les velles ferides (pestes i davallada dels segles XIV i XV, crisi de mitjans del segle XVII, Guerra de Successió) i d'un començament de canvi estructural típic de transició». D'una banda, la minva de la mortalitat, especialment de la mortalitat catastròfica amb la desaparició de la pesta, les mesures antiepidèmiques i sanitàries en general. D'altra, l'avançament de l'edat de matrimoni (afavorit per unes bones perspectives econòmiques) amb les conseqüències que això tenia sobre la natalitat i la fecunditat, l'augment de la fertilitat (baixa en la mortalitat de les dones embarassades) i un acreixement de l'esperança de vida il·lustren els mecanismes immediats de l'expansió.

La quantificació de l'increment. Les xifres i la seva discussió

Des que Pierre Vilar (1962) i Josep Iglésies (1968-69 i 1974) analitzaren i compararen els empadronaments de començaments de segle —especialment la «Descripció» per corregiments de 1717-18— amb els cens de Floridablanca de 1787, s'han succeït els intents per mesurar la fiabilitat d'aquests recomptes i, per tant, per establir les taxes de creixement de la població catalana en el Set-cents.

En *La Catalogne*, Pierre Vilar va fixar la població catalana de 1717 en 407.000 habitants i en 899.381 el potencial demogràfic de 1787. D'acord amb això, la taxa de creixement anual se situaria al voltant d'un 1,1 %, perfectament possible, segons Vilar, per les altes taxes de natalitat del medi rural i pel retard que a nivell demogràfic arrossegava el país, clarament reflectit en les baixes densitats d'inicis del divuit. Però ja el 1961 Jordi Nadal, en una comunicació sobre la població catalana del segle XVIII presentada al *Congrés International de la Population de New York*, assenyalava el caràcter deficitari de les xifres de començaments de segle —que ell datava a 1720-25— a la llum de les taxes de natalitat calculades en 10 localitats del Principat, incloses entre les 30 més importants del país: 45 per mil a Terrassa, 57 a Igualada, 62 a Vilafranca, 65 a Girona i Tortosa, 71 a Valls, 81 a Arenys de Mar, 89 a Vilanova i la Geltrú, 113 a Olot i 157 a Reus. Posteriorment, el mateix Nadal (1978), en analitzar l'evolució dels registres de baptisme d'onze localitats entre 1717 i 1797, observava que la diferència entre l'índex de 1787 i el de 1717 era del 91 %, percentatge força més petit que el marge intercensal resultant de les xifres de Vilar (121 %), conseqüentment, acceptant l'estadística de 1787 com a bona i descomptant l'increment acusat en els bateigs, Nadal obtenia la cota de 470.000 habitants per al 1717, no molt

allunyada del mig milió d'habitants deduïble del còmput de Gerónimo Ustariz. També, per altres camins, s'han qüestionat les conclusions a les que havia arribat Vilar. M. Livi Bacci (1968) ha posat en dubte, d'acord amb l'estructura d'edats de 1787, que s'hagués produït un creixement poblacional com el que proposa Vilar. Un creixement d'aquestes proporcions només resultaria possible, segons el demògraf italià, a partir d'una natalitat bruta del 35 per mil, una mortalitat del 22 per mil i una esperança de vida en néixer superior als 45 anys. Dades que ens indicarien una estructura demogràfica impròpia de l'època i més avançada, fins i tot, que l'anglesa o la dels països nòrdics. Francisco Bustelo, en la mateixa línia, tot i reconeixent que, dins el comportament espanyol, el cas català té unes característiques demogràfiques i econòmiques particulars, considera que cal fixar el creixement demogràfic del Principat en uns índex més baixos dels que es desprenen de les xifres brutes dels recomptes oficials. Un increment superior a 1,1 % solament hauria estat possible amb una immigració important de la qual no hi ha proves. Bustelo conclou que la taxa d'increment anual tindria que situar-se entre el 0,50 i el 0,70 per cent, a partir d'una població cap al 1717 entre 525.000 i 625.000 habitants. Així mateix, anàlisis locals han detectat ocultacions importants en el cens de 1717-18. Gaspar Feliu (1983) ha confrontat per a les comarques lleidatanes del Segrià i el Baix Urgell les dades del cens de 1717-18 amb diversos cadastres i capbreus, concloent que en les citades comarques la població real era un 40 per cent més alta del que fixava l'estadística de 1717-18, calculant per extrapolació uns 600.000 habitants pel total de Catalunya.

Al nostre entendre, aquesta polèmica presenta dues qüestions per resoldre:

a) En primer lloc, les rectificacions a les dades globals del cens de 1717-18 han de fugir de les extrapolacions basades en anàlisis molt localitzades, ja que, tal com ja demostraven les taxes de natalitat oferides per Jordi Nadal (1961), la diversitat dels dèficits és molt gran a les poblacions examinades.

Per tal de mesurar la fiabilitat de la «Descripció» de 1717-18 ens servirem d'una mostra de 51 localitats, repartides entre els bisbats de Girona, Vic i Tarragona que, en conjunt, signifiquen el 7,6 % del potencial demogràfic català de començaments del divuit. Partim de la dificultat que qualsevol població examinada superi una taxa de natalitat del 45 per mil, i després —utilitzant els registres parroquials per calcular la mitjana de naixements del període 1712-1722— deduïm la població teòrica de cada localitat si les taxes fossin del 35, 40 i 45 per mil. Finalment confrontem aquestes xifres amb les del cens de 1717-18. Aquesta elaboració resta reflectida en el quadre següent.

Quadre 6. Comparació entre la població estimada a partir dels registres de baptisme i el cens de 1717-18 (51 localitats de les diòcesis de Girona, Vic i Tarragona).

Diòcesi de Girona	Total baptismes	Mitjana anual	Població teòrica			Cens 1717-18
			35 ‰	40 ‰	45 ‰	
1. Agullana	405	36,81	1051	920	818	377
2. Borrassà	224	20,36	581	509	452	346
3. Cabanes	232	21,09	602	527	468	300
4. Castelló d'Empúries	871	79,18	2264	1979	1737	1261
5. L'Escala	533	48,45	1384	1211	1076	390
6. La Jonquera	210	19,09	545	477	424	2434
7. Navata i Canelles	232	21,09	602	527	468	394
8. Ordís	180	16,36	467	409	363	185
9. Roses	375	34,09	974	852	757	377
10. Ventalló	149	13,54	386	338	300	163
11. La Pera	167	15,18	433	379	337	227
12. St. Feliu de Guíxols	1284	116,72	3334	2918	2593	1543
13. Calonge	560	50,90	1454	1272	1131	822
14. Palafrugell	826	75,09	2145	1877	1668	726
15. Ullastret	194	17,63	503	440	391	418
16. Sta. Coloma de Farners	762	69,27	1979	1731	1539	720
17. Arbúcies i Joanet	686	62,36	1781	1559	1385	1057
18. Amer	400	36,36	1038	909	808	413
19. Anglès i St. Marçal	248	22,54	644	563	500	387
20. Arenys de Mar	1015	92,27	2636	2306	2050	1245
21. Arenys de Munt	447	43,36	1238	1084	936	585
22. Canet de Mar	869	79	2257	1975	1755	1861
23. Flaçà	145	13,18	376	329	292	273
24. Bordils	221	20,09	574	502	446	352
25. Olot	3007	273,36	7810	6834	6074	2627
26. Lloret de Mar	622	56,54	1615	1413	1256	819
27. Girona	2785	253,18	7233	6329	5626	4473
Diòcesi de Tarragona						
28. Cornudella	459	41,72	1192	1043	927	410
29. Pobolada	189	17,18	490	429	381	238
30. Torroja	107	9,72	277	243	216	87
31. Ulldemolins	231	21	600	525	466	263
32. Rocafort de Queralt	131	11,90	454	297	264	204
33. St. Pere de Riudebitlles	166	15,09	431	377	335	164
34. Botarell	218	19,81	566	495	440	293
35. Pratdip	208	18,90	540	472	420	113
36. Reus	3160	287,27	8207	7181	6383	1972
37. Riudecols	336	30,54	872	763	678	422
38. El Catllar	343	31,18	890	779	692	754
39. Puidelfí	31	2,81	80	70	62	41
40. La Secuita i Vistabella	128	11,63	332	290	258	239
41. Perafort, Codony i Fran	68	6,18	176	154	137	122

Diòcesi de Vic

42. Orís	89	8,09	231	202	180	250
43. St. Boi de Lluçanès	317	28,82	823	720	623	314
44. Tavernoles	89	8,09	205	179	160	125
45. St. Sadurní d'Ossomort	61	5,54	158	138	123	117
46. St. Martí de Centelles	98	8,91	254	223	198	89
47. Tavertet	212	19,27	551	482	428	183
48. Sora	172	15,63	447	391	347	193
49. Muntanyola	106	9,60	275	241	214	180
50. Malleu	725	65	1854	1623	1442	885
51. Calaf	657	59,72	1706	1493	1327	1041

Font: Antoni Simon (1988)

Els correctors que ens proporcionen els càlculs de les poblacions teòriques basats en les taxes de natalitat del 40 i 45 per mil — acceptem com a mínim la mitjana espanyola del segle XVIII proposada per Bernard Vincent (1977) i com a cota superior el 45 per mil per les característiques particulars del comportament demogràfic-econòmic català — ens porten a concloure que per al total de les 51 localitats analitzades s'haurien d'aplicar uns índex del 188 i del 167 en relació a les xifres del cens de 1717-18 considerades com a base 100. Si extrapolem aquests resultats per a tot el Principat, obriríem per a 1717-18 una població total entre 681.000 i 767.000 habitants.

b) D'altra banda, tal com hem vist en el debat historiogràfic, el criteri general sobre el valor i la fiabilitat del cens de 1787 és pràcticament unànime. Segons Pierre Vilar (1965), les condicions i les instruccions que van acompanyar la seva realització són una garantia de llur qualitat, afirmant que «en la història de la demografia espanyola, el recompte de 1787, anomenat de Floridablanca, és sens dubte el document estadístic del qual és més legítim fiar-se'n». Però, la seva fiabilitat no deixa de ser discutible. En principi i atenent que la finalitat no fou directament fiscal i no s'anotaven, com remarca Vilar, els noms, és possible que l'ocultació per la banda dels empadronats no sigui gaire gran; aquesta, però, no és l'única circumstància en què les dades poden aparèixer falsejades. La voluntat d'amagar les xifres també pot venir pel costat del mateix ajuntament encarregat de realitzar-lo en la mesura que les dades entregades a les autoritats superiors poden servir per fixar les quotes futures, exaccions fiscals o militars, ordinàries o extraordinàries. Això sense comptar que en els casos de poblacions relativament nombroses en l'única autoritat és l'ajuntament, aquest es pot trobar sense prou recursos o capacitat per realitzar un control exhaustiu de la població urbana, multiplicant-se les dificultats en els municipis amb abundant població rural dispersa.

En una mostra de 25 parròquies del bisbat de Girona —un 22 per cent del total poblacional de la diòcesi— hem aplicat el mateix mètode de calcular les poblacions teòriques sobre la base de taxes de natalitat del 35,40 i 45 per mil, comparant els resultats amb les dades que aporta el cens de Floridablanca.

Quadre 7. Comparació entre la població estimada (reg. de baptisme i cens de 1787) (25 parròquies de la diòcesi de Girona)

Diòcesi de Girona	Total	Mitjana	Població teòrica			Cens 1717-18
	baptismes (1782-1792)	anual	35 ‰	40 ‰	45 ‰	
Agullana	575	52,27	1.493	1.306	1.161	443
Borrassà	294	26,72	763	668	593	479
Cabanes	372	33,81	966	845	751	674
Castelló d'Empúries	1.440	130,90	3.740	3.272	2.908	2.911
L'Escala	975	88,63	2.532	2.215	1.969	1.383
La Jonquera	512	46,54	1.329	1.163	1.034	416
Navata i Canelles	319	29,00	828	725	644	582
Ordis	215	19,54	558	488	434	245
Roses	994	90,36	1.581	2.259	2.008	1.952
Ventalló	258	23,45	670	586	521	402
Santa Coloma de Farners	1.353	123,00	3.514	3.075	2.733	2.425
Lloret de Mar	1.713	155,72	4.449	3.893	3.460	2.573
Montagut i Toralles	694	63,09	1.802	1.577	1.402	828
Tortellà	872	79,27	2.264	1.981	1.761	1.488
Arbúcies	870	79,09	2.259	1.977	1.757	904
Llagostera	889	80,81	2.308	2.020	1.795	1.592
Sant Feliu de Guíxols	2.844	258,54	7.386	6.463	5.745	5.090
Sant Salvador de Bianya	165	15,00	428	375	333	191
Santa Pau	757	68,81	1.966	1.720	1.529	1.788
Bordils	178	16,18	462	404	359	438
Salt	303	27,54	786	688	612	255
Monells	191	17,36	496	434	385	318
Canet de Mar	1.654	150,36	4.296	3.759	3.341	3.356
Amer	910	82,72	2.363	2.068	1.838	1.498
Olot i Sant Cristòfol	5.708	518,90	14.825	12.972	11.531	9.146

Font: Antoni Simon (1988 b).

Els correctors que ens proporcionen els càlculs de les poblacions teòriques basats en taxes de natalitat del 40 i 45 per mil —les mateixes que hem triat pel 1717-18— ens indiquen que caldria aplicar uns índex d'un 122 i 137 en relació a les dades del recompte de 1787 agafades com a base 100. Extrapolant aquestes correccions per a tot Catalunya obtindríem una població entre 1.060.000 i 1.236.000 habitants, que situarien el creixement català del divuit entre el 0,62 i el 0,66 per cent de mitjana anual.

La distribució geogràfica del guanys demogràfics

L'increment demogràfic a Catalunya va ser general, no hi ha cap comarca que hagi perdut població al llarg del segle i són comptats els

pobles que van veure reduït el seu nombre d'habitants. El que ja no va ser tan homogeni és la quantia i les proporcions que va assolir arreu de la seva geografia. El quadre 8 reflecteix els increments acusats a cadascuna de les comarques del Principat en comparar les xifres oficials dels censos de 1717-18 i 1787, els quals, tot i les crítiques suscitades, ens serveixen per les comparacions entre comarques, ja que els dèficits de se'ls imputen estarien també geogràficament repartits.

Quadre 8. Distribució comarcal de l'increment intercensal (%) entre 1717-18 i 1787.

Baix Llobregat	186	Baix Ebre	—
Barcelonès	243	Montsià	200
Maresme	99	Terra Alta	—
Vallès Occidental	88		
Vallès Oriental	36	Cerdanya	59
		Osona	76
Alt Empordà	110	Ripollès	93
Baix Empordà	95		
Garrotxa	131	Anoia	88
Gironès	77	Bages	61
Selva	112	Berguedà	61
		Solsonès	63
Alt Camp	172		
Alt Penedès	93	Garrigues	146
Baix Penedès	93	Noguera	114
Garraf	152	Segarra	65
Tarragonès	133	Segrià	348
		Urgell	165
Baix Camp	208		
Conca de Barberà	154	Alt Urgell	31
Priorat	251	Pallars Jussà	45
Ribera	174	Pallars Sobirà	20
		Vall d'Aran	80

Font: Jordi Nadal (1978)

Les comarques amb un índex de creixement més elevat, entre el 200 i el 348 % van ser les situades al sud del país, des de la costa al Segrià i des del Baix Camp al Montsià. També el Barcelonès se situa entre aquestes comarques de dinamisme fort. A continuació, entre el 131 i el 186 %, trobem les comarques costaneres de la costa sud entre Barcelona i Tarragona i la franja que va del Tarragonès fins a l'Urgell; es tracta, com podem veure, de les comarques més en contacte amb la

primera de les àrees. Les comarques del nord-est, amb l'única excepció de la Garrotxa, que es troba en el segon grup, van experimentar uns índex més baixos, situats entre el 65 i el 114 %. Finalment i encara per sota d'aquestes comarques trobem un franja que va dels dos Pallars al Vallès Oriental, gairebé en línia recta, que compta amb unes taxes que van del 20 al 63 %.

Una primera observació per fer sobre el repartiment geogràfic del creixement és el gran dinamisme demogràfic en el conjunt de les comarques del sud del país, per sota de la línia que va del Segrià al Barcelonès i que coincideix a grans trets amb la Catalunya Nova. Això, contrastant amb una Catalunya septentrional (amb l'excepció de la Garrotxa) més endarrerida. D'entrada cal relacionar aquest fet amb dos fenòmens:

a) D'una banda, la profunditat de la crisi que va patir la Catalunya meridional al segle XVII. Tal com diu Jordi Nadal (1978) «la Catalunya que es va poblar amb més força durant el segle XVIII és la Catalunya que havia crescut menys, o que s'havia despoblat, durant els cent seixanta anys que l'havien precedit; i a l'inversa, la Catalunya de més poc increment durant el segle XVIII s'identifica, també sense equívocs, amb la Catalunya capdavantera, demogràficament, durant els segles XVI i XVII». Així, tot i algunes excepcions, caldria relacionar l'evolució del poblament de les distintes regions amb un moviment de flux i reflux compensatori.

b) En segon terme, l'abast que assoleix l'increment demogràfic en les comarques del sud del Principat va estretament lligat als canvis econòmics que experimenta aquesta zona al llarg del set-cents; especialment l'expansió de la viticultura i l'extensió progressiva d'una economia de mercat des de la costa cap a l'interior.

Així, per exemple, sabem que des de finals del segle XVII l'especialització vitícola va transformar la base econòmica del Priorat. El motor d'aquesta especialització va ser el creixement de la demanda internacional de vi i d'aiguarent, que va incidir en l'estructura productiva de la comarca a través de Reus, mercat que canalitzava l'exportació dels esmentats productes. Jordi Andreu (1989) ha demostrat com l'especialització vitícola va fer possible incrementar la renda agrària i sostenir una població que va créixer per sobre de la mitjana del Principat. La relació entre creixement demogràfic i conreu de vinya sembla prou clara. Poboleda, amb un 93 % de la superfície conreada per la vinya al voltant de 1900, va experimentar una taxa de creixement anual entre 1721-30 i 1791-1800 del 2,9 %. A Torroja, amb el 90 % de vinya, la mitjana anual va ser del 2,7 %. A Falset, amb el 75 % de vinya el creixement va arribar al 1,8 %.

Contràriament, a Ulldemolins, on la vinya només representava el 44 % dels conreus, el creixement fou relativament més baix, del 1,3 %.

La nupcialitat, la fecunditat i la natalitat com a factors de l'expansió

Els economistes catalans del segle XVIII ja donaren un clar testimoniatge dels progressos de la població catalana en aquella centúria. Antoni de Capmany en les seves *Cuestiones críticas sobre varios puntos de Historia Política y Militar* (1807) comparava l'estancament del potencial demogràfic català dels segles anteriors amb la vigorosa embranzida del divuit: «En tal estado ha continuado poco más o menos hasta principios del siglo XVIII más a fines del mismo, faltándole el Rosellón, contaba duplicada su población, sin incluir su capital, que había subido a triple vecindario en menos de un siglo. En los pueblos de costa, o próximos a ella, ha triplicado en muchos, y en otros quatriplicado, y quintuplicado en algunos sin poderse sospechar este incremento se haya fomentado con la decadencia de otras poblaciones, pues todas en general, y hasta la más interiores del Principado han recibido aumentos considerables».

Per a aquests coetanis, l'empenta demogràfica es troba estretament relacionada amb els canvis econòmics. El mateix Capmany l'atribueix a l'efecte impulsor del comerç amb Amèrica: «desde la época en que se abrió libre navegación a la América a dichas provincias [las exentas] que fue para ellas el primer descubrimiento como lo había sido para las demás de la Monarquía, creciendo en prosperidad, en industria y población pues sólo Cataluña a casi triplicado su vecindario a un grado incomparable con el estado estado que tenía antes (*Cuestiones Críticas*). Per la seva part, l'advocat Francesc Romà i Rosell en la seva obra *Las señales de felicidad de España y medios de hacerlas eficaces* (1768) entreveu les conseqüències que la multiplicació d'indústries té sobre la nupcialitat i la reproducció: «desde que la industria empieza a introducirse en un país, no hay que pasar cuidado de que la gente, en cuanto pueda de su voluntad se case (...) que toda muchacha con veinticinco ducados de dote, y mucho más con cincuenta, halla marido».

En la segona meitat del segle XVIII, a cavall de la represa agrícola i l'arrencada industrial, la precocitat matrimonial dels catalans fou extraordinària. Les xifres del cens de Floridablanca ens permeten observar com els homes i les dones de Catalunya es casen més aviat que no a la resta d'Espanya.

Els treballs de reconstrucció de famílies d'Àngels Torrent (1983) i Valentí Gual (1988) realitzats respectivament sobre Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès) i Rocafort de Queralt (Conca de Barberà)

coïncideixen a assenyalar que l'edat mitjana d'accés al matrimoni és de 22 anys per a les dones i de 27-28 anys per als homes. Comparant aquests resultats amb d'altres observacions de la resta d'Espanya s'adverteix clarament la precocitat matrimonial de les dones catalanes. Segons Baudilio Barreiro (1973, 1975) l'edat mitjana de les dones gallegues en casar-se seria de 23,9 anys a Xallas, de 26,4 a Abanqueiro i de 23,7 a Entrecreuses.

Quadre 9. Percentatge de persones casades en el grup d'edats dels 15 als 24 anys, segons el cens de Floridablanca

	HOMES	DONES
Espanya	19,5	32'1
Catalunya	25,4	27,5

Font: M. Livi Bacci (1968).

En casar-se més joves, els catalans podien aprofitar millor el primer període de fecunditat de la dona, impulsant la procreació. El quadre 5 ens ofereix una aproximació al número de fills per matrimoni arns àmbits de l'Alt Empordà i al Camp de Tarragona-Priorat. Hom observa una fecunditat general força alta —al voltant de 5 fills per matrimoni— però sense poder-se'n determinar una cronologia clara; mentre que en les terres de la Catalunya Nova sembla que els valors superiors es concentren en la primera meitat del segle, en el nord-est del Principat passa el contrari. Altrament, el cens de Floridablanca de 1787 ens indica per a Catalunya una fecunditat més elevada que a la resta d'Espanya (el nombre d'infants de 0 a 7 anys significa a Catalunya el 20,4 % de la població, contra el 18,2 a Espanya).

L'avançament de l'edat del matrimoni femení també va implicar que la fertilitat de Catalunya (nombre estimat de nascuts vius legítims per cada 1.000 dones casades compreses entre els 16 i els 50 anys) fos, el 1787, la més alta d'Espanya després de la de Canàries, situant-se en una taxa del 299,5 per mil, enfront d'una taxa mitjana espanyola del 293,4 per mil, segons càlculs del demògraf italià M. Livi Bacci (1968).

Quadre 10. Evolució de la relació baptismes-matrimonis per períodes de 25 anys (1700-1800). Subratllats els valors màxims de cada localitat.

Alt Empordà	Castelló	Cabanes	Ventalló	L'Escala	Roses	Borrassà	Ordis	Agullana
1701-1725	3,62	4,89	<u>5,41</u>	5,21	4,28	4,24	<u>5,52</u>	4,79

1726-1750	4	4,70	4,12	5,48	4,12	4,61	4,70	4,35
1751-1775	3,90	<u>5,23</u>	4,39	<u>5,50</u>	5,40	4,20	5,38	4,74
1776-1800	3,80	4,09	3,68	4,83	<u>6,14</u>	<u>5,05</u>	5,44	<u>5,77</u>

Camp de Tarragona

	Reus	Ulldemolins	Cornudella	Poboleda	El Catllar	El Botarell	Riudecols Les Irlles Les Voltes
1701-1725	4,76	4,70	<u>5,59</u>	3,88	4,68	<u>5,52</u>	4,30
1726-1750	5,12	<u>5,41</u>	5,37	<u>5,62</u>	<u>5,24</u>	5,16	4,68
1751-1775	5,12	5,39	5,48	4,94	4,73	4,36	4,39
1776-1800	<u>5,20</u>	5,16	5,47	5,22	4,93	4,77	<u>5,14</u>

Font: Miquel Planas (1985) per a l'Alt Empordà. Les dades del Camp de Tarragona i Priorat m'han estat proporcionades per J. Andreu.

Les conclusions de F. Muñoz i Pradas (1990) sobre el Penedès reforcen la idea que les variables més significatives per a la trajectòria demogràfica catalana del Set-cents es desplaçarien cap a la nupcialitat i la fecunditat, apuntant la seva recerca tota una sèrie de resultats en aquesta direcció: «Pel cantó dels indicadors matrimonials destaquen un calendari per a tots dos sexes més primerenc que l'existent al segle anterior i una intensitat matrimonial elevada, protagonitzada de manera particular per les generacions que varen contraure matrimoni entre 1730 i 1760. La resposta davant de la variació dels preus detecta una orientació semblant amb una pèrdua progressiva d'una pauta d'ajornament de les noces, característica de les conjuntures econòmiques més negatives, des de la segona meitat del segle XVIII. A més a més, la reducció de la proporció de segons matrimonis i els naixements il·legítims, amb els seus mínims cap a les dècades centrals del segle, confirmen el clima favorable a la formació de noves famílies».

Pel que fa a la natalitat, tot sembla indicar que es mouria en uns nivells molt alts. Una mostra de 13 ciutats examinada per Jordi Nadal (1963) presenta per al 1787 unes taxes generalment compreses entre el 40 i el 50 per mil, superiors a la mitjana espanyola que, segons Bernard Vincent (1977), se situaria justament en el 40 per mil; càlculs, però, merament aproximatius, atesa la inseguretat de les xifres dels censos de població.

Així mateix, el quadre 11 ens permet observar l'evolució de la natalitat de 46 poblacions repartides per 12 comarques del Principat. Hom s'adona que excepte en 4 municipis empordanesos —molt afectats per la crisi de 1793-95 ocasionada per la *Guerra Gran*— els índex de baptismes de finals de segle són sempre superiors a la base

100 del període inicial 1700-1710. Altrament, en les comarques del sud del país, els índex experimenten al llarg del segle alces extraordinàriament importants —el cas de Poboleda, que assoleix en el decenni final un índex de 490 és realment espectacular, com també ho són els de Reus (380) o Torroja (328)— confirmant-se d'aquesta manera el que havíem apuntat en parlar sobre la distribució dels guanys demogràfics del divuit català, molt més rellevants a la Catalunya Nova que no a la Catalunya Vella—. Finalment, una lectura global de les dades ens indica que el nombre de catalans que arribava al món a les acaballes del Set-cents duplicava els nascuts d'inicis de segle; observant-se tres grans embranzides en aquesta sempre positiva trajectòria: el decenni de 1721-30, una vegada superats els estralls de la Guerra de Successió; els anys centrals del segle (la dècada 1751-60) i la gran arrencada dels anys setanta que es perllongarà fins al termini de la centúria.

Quadre 11. Evolució de la natalitat en el segle XVIII (45 parròquies),

	1701- 1710	1711- 1720	1721- 1730	1731- 1740	1741- 1750	1751- 1760	1761- 1770	1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800
Alt Empordà										
Agullana	100	103	105	105	93	128	117	115	145	183
Borrassà	100	83	83	105	97	107	102	128	115	83
Cabanes	100	74	85	83	84	111	102	105	132	98
Castelló d'Emp.	100	109	122	137	137	175	179	173	191	144
L'Escala	100	98	107	103	102	168	146	141	179	202
La Jonquera	100	80	116	116	123	136	150	174	208	168
Navata	100	76	98	98	107	117	121	115	111	103
Ordis	100	100	101	86	87	128	115	128	132	84
Roses	100	127	153	143	154	182	199	241	284	286
Ventalló	100	88	68	109	95	109	132	137	149	116
Baix Empordà										
La Pera	100	67	64	84	83	63	59	73	73	59
Vilopriu	100	115	113	140	125	237	238	249	267	291
Pla de l'Estany										
Cornellà de Terri	100	79	86	95	96	105	115	135	160	169
Sords	100	111	108	132	116	116	130	172	142	154
Pujals dels Cav.	100	85	90	120	85	102	80	112	95	150
Gironès										
Girona	100	91	116	112	100	103	91	96	100	106
Selva										
Lloret de Mar	100	88	84	100	121	144	158	182	236	228
Vallès Occidental										
Rubí	100	119	101	123	148	181	152	193	239	237
Sant Cugat	100	105	101	79	102	119	118	139	161	172
Priorat										
Torroja	100	113	104	125	116	146	164	250	252	328

Poboleda	100	108	146	184	181	245	322	429	407	490
Falset	100	86	104	116	110	134	170	222	221	252
Comudella	100	89	106	123	123	156	184	211	196	212
Cabassers	100	94	92	115	108	106	146	176	139	193
Ulldemolins	100	81	103	100	111	143	156	152	165	211
Conca de Barberà										
Rocafort de Q.	100	80	96	106	111	135	131	159	151	200
Barberà de la C.	100	81	77	101	99	106	110	146	157	155
Tarragonès										
El Catllar	100	96	120	126	108	128	135	147	160	186
La Secuita	100	106	90	91	88	115	123	143	123	188
Baix Camp										
Riudecanyes	100	117	145	154	138	155	159	153	142	155
Pratdip	100	115	99	127	132	161	192	189	256	282
Riudec., Irlès, Vol.100	101	101	136	138	155	180	187	185	171	224
Botarell	100	151	145	134	150	141	150	195	123	160
Reus	100	130	152	170	183	227	266	318	325	380
Alt Penedès										
Sta. M. Mediona	100	113	115	140	116	135	140	146	121	160
Sta. Margarida	100	85	94	117	105	128	131	126	126	168
Gelida	100	117	142	108	132	163	144	174	160	192
Monistrol	100	95	124	113	115	93	53	111	120	91
Pacs	100	90	122	104	88	126	140	168	114	156
St. Llorenç Hort.	100	129	115	146	162	225	158	167	207	248
Vilobí	100	108	111	121	128	155	126	147	168	193
St. Sadurní	100	101	121	165	175	213	230	240	209	274
La Geltrú	100	92	105	115	117	134	129	146	148	160
Vilafranca (S. M ^a)	100	97	109	113	106	130	129	134	140	166
Baix Penedès										
La Bisbal	100	92	95	112	121	150	161	176	184	222
Vilanova	100	110	117	129	132	150	165	186	195	246
TOTAL	100	101	115	123	124	148	155	174	182	202

Fonts: de l'1 al 10 Miquel Planas (1985); del 13 al 15 Dolors Tarradas (1986); 16 i 17 F. Campderà (1849); 18 i 19 Francisco López (1986); 26 Valentí Gual (1988); 34 Jordi Andreu (1986); 35 al 46 F. Muñoz (1990). La resta són inèdites.

El retrocés de la mortalitat epidèmica

Al llarg del segle XVIII es produeix al Principat una davallada de la mortalitat catastròfica, especialment epidèmica. La desaparició de la pesta és un fet indiscutible, el vell flagell farà la seva darrera sonada els anys 1720-21, en l'anomenada pesta marselesa que provocarà l'adopció de mesures preventives, però que, al cap i a la fi, no penetrarà a Catalunya ni a la resta de la Península. D'altra banda, no sembla tampoc que la febre groga, la nova malaltia contagiosa d'origen americà, que diverses vegades va assotar els ports andalusos, s'hagués introduït abans del 1821 als ports catalans. Ara bé, les crisis de mortalitat no desaparegueren al segle XVIII, i si bé és

cert que no tingueren ni la continuïtat ni la gravetat de les que afectaren l'Espanya interior, cal posar en clar que l'etapa de creixement català del divuit no exclou la presència de fases crítiques, puntejades per balanços negatius.

Les causes originants d'aquestes crisis de mortalitat es deuen fonamentalment a tres factors, els quals moltes vegades es troben estretament interrelacionats: a) el primer serien les epidèmies de paludisme o «terçanes» (febre intermitent que repeteix al tercer dia), pròpies sobretot de les àrees empantanades i que tingueren especial virulència i extensió en les dues dècades finals del segle; b) un segon factor serien les crisis de subsistències derivades dels desequilibris entre població i recursos, ben observables a Catalunya des dels anys seixanta i exponents de les limitacions d'una agricultura que encara es movia en un sistema de relacions de caràcter feudal i c) la incidència dels episodis bèl·lics de la Guerra de Successió i de la Guerra Gran, sobretot en el paper d'elements agreujants, en posar la població en una situació límit, de les crisis alimentàries i/o dels brots epidèmics.

Les investigacions de Miquel Planas (1985) sobre la comarca gironina de l'Alt Empordà ens permeten una aproximació a la cronologia, intensitat i gravetat de les crisis de mortalitat del divuit català. En el quadre 12, elaborat a partir dels registres d'òbits de 12 localitats alt-empordaneses (Agullana, Borrassà, Cabanes, Castelló d'Empúries, Darnius, L'Escala, Espolla, La Jonquera, Navata, Ordís, Roses i Ventalló) podem observar els anys en què es presenten les crisis de mortalitat (seguint Lorenzo del Panta i M. Livi Bacci es considera una mortalitat de crisi quan hi ha una elevació superior en un 50 % a la mortalitat considerada «normal» del període, medint-se'n la intensitat per aquest percentatge d'elevació). La columna 1 ens ofereix el número de pobles afectats respecte al total de localitats sobre les que es tenen dades, calculant-se després la població potencialment afectada (columna 2) i la intensitat mitjana ponderada de cada crisi (columna 3) segons els volum de població trasbalsada. Finalment, la gravetat de les crisis (columna 4) és un indicador prou subjectiu que preten relacionar la geografia i extensió de les crisis amb la seva intensitat.

Quadre 12. Intensitat i extensió geogràfica de les crisis de mortalitat a la comarca de l'Alt Empordà.

Anys	Pobles af.	Població afectada %	Intensitat mitja pond.	Gravetat
1701-	4/10	43%	89%	38
1706-	8/10	75%	155%	116
1707-	5/10	43%	85%	36
1711-	3/10	32%	147%	47

1713-	5/10	32%	69%	22
1721-	7/10	75%	52%	39
1725-	9/10	96%	92%	88
1727-	5/10	60%	60%	36
1733-	6/10	64%	60%	38
1738-	4/10	57%	64%	36
1755-	6/10	51%	53%	27
1761-	6/10	72%	91%	65
1763-64-	8/10	87%	94%	81
1766-	4/10	69%	30%	20
1774-	6/10	69%	70%	48
1781-	7/11	56%	75%	42
1786-	7/11	58%	53%	30
1790-	5/11	75%	73%	54
1794-	8/11	75%	162%	121
1795-	7/11	41%	214%	87

Font: Miquel Planas (1985).

La cronologia de les crisis de mortalitat que suggereix la lectura d'aquest quadre seria la següent:

a) El segle XVIII s'inicia amb una dècada dolenta, sobretot de 1706 a 1711, en què a les males condicions agràries (preus alts a 1705, 1709 i 1712) s'afegeix la inestabilitat fruit de la Guerra de Successió. La interrelació d'aquests factors resta ben clara en el testimoniatge de Francesc Gelat, pagès de Santa Susanna (Alt Maresme), el qual en el seu llibre de memòries anota com en el mes de maig de 1709 «ai agué una gran carestia de blat, que arribà a vuit, nou lliures la cortera y, després d'aver batut, no obstant la bona aniada, a tall de era anava a sinquant rals i a dobla la cortera. I era que de la banda del Camp de Tarragona, entra lo axut i la guerra, no avían collit res i lo vanían a comprar per ací».

b) Passada aquesta dècada, s'observa una progressiva disminució de les intensitats de les crisis, encara que destacarem les alces de 1725, 1761 i 1763-64, tant en intensitat com en extensió; aquestes últimes degudes fonamentalment a una crisi alimentària molt generalitzada que Josep Bellsollé, pagès-hisendat d'Arenys de Munt, relatà en el diari familiar de la manera següent: «Poso en nota com en lo any de 1763 no culli en casa sinó 12 corteras de blat; y de ceps entre bo i dolent, 50 cargas, i agís comunament totom y per tot fou axí hunivassal. Y després, en lo any vinents de 1764, hi va aber tans grans treballs que lo blat anave a 6 ll. la cortera y, com totom no tenia res per béndrer, foren tans los treballs que morien molts defalent, que no's pot explicar la misèria que y abia, pués la meytat del poble anava a captar».

c) De 1781 a 1786 també s'observen anys dolents que concorden amb una alça de preus de cap a finals de segle i amb l'extensió abans esmentada del paludisme. Un informe sobre Torroella de Montgrí, arribat a Madrid l'any 1786, ens parla de les destrosses que les terçanes provoquen sobre la població infantil: d'un total de 1500 malalts «no han sido muchos los que han muerto de los grandes, pero de los pequeños muchísimos».

d) El segle es clou amb un decenni negre en què les inicials manifestacions d'una crisi estructural (alces de preus que s'havien mantingut moderats durant tot el segle, major número i intensitat de les crisis de mortalitat, disminució del creixement vegetatiu) es veuran agreujades pels fets bèl·lics de la Guerra Gran, d'especial duresa a la comarca alt-empordanesa. Segons Jordi Nadal (1965), que ha estudiat la crisi de la darrereria del segle XVIII i de la primeria del XIX a partir de moviment vegetatiu de 45 localitats del Principat, la crisi de 1792-95 és un fet propi de les comarques del nord català —les més afectades per la guerra contra la Revolució Francesa— assenyalant el 1794, any de replegament de les forces del govern espanyol i de la invasió francesa, com a punt culminant d'aquest malpas demogràfic.

Després de la Pau de Basilea (1795), la nova guerra amb Anglaterra (del 1796 al 1801) va perllongar la penúria de la costa catalana, que des de feia alguns decennis es trobava en relació de dependència respecte als proveïments estrangers. El testimoniatge d'Anton Bellsollé, pagès d'Arenys de Munt i fill de l'esmentat Josep, il·lustra bé la postració de l'abans dinàmic litoral català: «No poden ponderar-se las pèrduas ha causat esta malvada guerra a tota esta Marina, al comers y generalmente a tota gent d'ofici, perquè han cessat todas las fàbricas de seda, de cutó, de indianas, de fils, puntas y demás púgan imaginar. La navegació totalment parada. De esto que se n'ha dit una misèria inexplicable, moltíssimas famílies enteras a captar que a professó passavan per la casas». Així mateix, la guerra amb Anglaterra suposà que es tallaren en bona part les vies de la importació del gra i, malgrat les bones collites de 1799 i 1800, una crisi alimentària assotà l'any 1799 Barcelona, on —segons Pierre Vilar (1965)— es distribuïren 793.000 racions de sopes de caritat entre els mendicants.

A manera de conclusió, podem afirmar que en el segle XVIII es produeix un descens de la intensitat de les crisis de mortalitat (excepte en el decenni inicial i final de la centúria), allunyant-se els índex d'intensitat dels observats en les grans crisis de segle XVI o de 1650-54. Aquest fet es deuria a una menor correspondència entre les crisis epidèmiques i contagioses i les purament agràries. Una vegada desapareguda la pesta i augmentada la producció i comercialització globals agràries es produiria una progressiva disminució de la

mortalitat normal i de crisi, a causa d'una millor alimentació, millors condicions de vida i també més eficaces mesures per tallar els contagis.

El procés d'urbanització i els moviments migratoris

El segle XVIII suposa un increment molt important del pes demogràfic de les poblacions catalanes. Segons el recompte de 1717-18, només 4 ciutats del Principat sobrepassen els 5.000 habitants, mentre que 7 tenen entre 2.000 i 5.000 pobladors. En el cens de Floridablanca són ja 14 les ciutats de més de 5.000 habitants i 47 nuclis superen els 2.000 habitants. Així mateix, la comparació d'ambdós censos pel que fa a les 14 principals localitats del país —quadre 13— revela uns importants percentatges d'augment. Cal, però, prendre les xifres oficials d'aquests recomptes amb precaució. El cas de Reus és paradigmàtic en les ocultacions de 1717-18, segons Jordi Andreu (1986), la població de la capital del Baix Camp després de la Guerra de Successió se situaria entre els 4.500 i els 5.000 habitants i no en els 1.968 que assenyala la «Descripció» de 1717-18; i per altra part la fiabilitat del cens de 1787 tampoc és total. Amb tot, aquests números ens donen un ordre de magnitud dels avanços dels grans nuclis catalans del Set-cents.

Quadre 13. Evolució de les 14 principals ciutats catalanes entre 1717-18 i 1787.

	1717-18	1787	% Creixement
Barcelona	34.005	92.385	171,6
Tortosa	5.343	—	—
Reus	1.968	14.440	633,7
Lleida	2.353	10.390	341,5
Mataró	5.918	9.657	63,1
Olot	2.627	9.146	248,1
Vic	4.783	8.919	86,4
Tarragona	4.554	8.541	87,5
Valls	3.116	8.162	161,9
Manresa	5.647	8.135	44,0
Girona	4.473	8.014	79,0
Vilanova i la Geltrú	1.771	6.161	247,8
Figueres	1.862	5.398	189,9
Sant Feliu de Guíxols	1.543	5.090	229,8

Es pot dir, per tant, que el segle XVIII inaugura l'etapa dels creixements urbans massius en la població catalana. És cert que

resulta molt important el creixement de Barcelona, la qual triplica el seu potencial demogràfic, però tal com han subratllat en un recent treball Albert Garcia i Manuel Guàrdia (1988), des del punt de vista de la transformació de la xarxa de ciutats, el segle XVIII és un període singular en el qual s'atura breument la decantació urbana cap a Barcelona (importants creixements de Lleida, Reus, Olot, Vic, Tarragona, etc.), decantació que, de forma clara, articula un sistema urbà al voltant de la capital en els períodes precedents i posteriors al segle.

En aquest pocés de creixença de les ciutats catalanes, els moviments migratoris hi van jugar un paper decisiu. Els exemples de Barcelona i Reus —les dues principals concentracions urbanes a finals del divuit— ho demostren clarament. Després de l'ensulsiada de la Guerra de Successió, la capital de Principat era una ciutat pre-industrial, els camps abundaven dins el perímetre emmurallat medieval i els pobladors expel·lits del barri de la Ribera per causa de la construcció de la Ciutadella (enderroc d'unes 1.200 cases) no trobaren dificultat a encabir-se a les hortes de Sant Pau a l'Arrabal.

A finals de segle, les coses havien canviat substancialment. Barcelona era una urbs dinàmica i floreixent en què la fabricació d'indianes i la represa de l'activitat comercial havien exercit efectes multiplicadors damunt d'altres sectors de l'economia. En el seu viatge a Catalunya l'any 1787, l'economista i agrònom britànic Arthur Young no dubta a afirmar: «No he vist des que vaig sortir de París una ciutat que projecti al seu voltant una animació tan gran; i quan es pensa que Barcelona no és més que la capital d'una sola província, i que París ho és d'un gran reialme, la diferència és del tot a favor de la primera». La població del cap i casal de Catalunya es va multiplicar per tres al llarg del segle XVIII, i això fou degut tant al creixement vegetatiu com a la immigració.

Els pocs registres parroquials conservats, els expedients matrimonials que custodia l'Arxiu Episcopal i els «llibres d'Esponsalles» de l'Arxiu de la Catedral mostren que els immigrants, en una proporció superior al 90 % procedien de les comarques del Principat. La immigració francesa, tan notable als segles XVI i XVII, havia esdevingut insignificant i la de la resta de la Península —aragonesos, valencians, castellans, etc.— encara no s'havia iniciat. Manuel Arranz (1968), utilitzant els registres d'aprenents dels col·legis i gremis barcelonins, ha constatat que en el període 1701-1808 els aprenents immigrants representaven el 78 % del total dels aprenents contractats per la confraria de mestres de cases i molers, mentre que els mestres de la confraria dels fusters van contractar en el mateix període un total de 3.658 aprenents, dels quals 2.466 eren forasters, 729 barcelonins i 463 d'una procedència desconeguda. L'atracció exercida per la capital, sobretot durant la segona meitat del

segle, es va localitzar a la Catalunya nord-occidental, en tant que les comarques frontereres amb Aragó i les situades a la meitat sur-occidental del país no es veïren atretes amb la mateixa intensitat. Això es relacionaria amb la gran embranzida econòmico-demogràfica de les comarques tarragonines que, amb unes profundes transformacions agrícoles i amb els seus propis centres d'atracció —Reus en especial— escaparien a la fèrula de la capital.

Durant el segle XVIII, Reus es converteix en el gran mercat que canalitza els fruits de l'especialització vitícola de les comarques meridionals; el desenvolupament econòmic anirà acompanyat d'un augment demogràfic que convertirà la capital del Baix Camp en el segon gran nucli urbà de la Catalunya del 1800; i en aquest procés de creixença els corrents migratoris també hi jugaran un paper principal. Antonio Moreno i Lluís Navarro (1979) han fet notar la relació existent entre la recuperació agrícola del Baix Camp i el creixement de la seva capital en la primera meitat del segle XVIII. Segons aquests autors, en el període 1690-1730 els cònjuges d'origen foraster van representar el 40 per cent de la gent casada a Reus, essent més de la meitat d'aquests forasters jornalers agrícoles. La importància del corrent migratori a la capital del Baix Camp és confirmada per Pere Anguera i Jordi Mèlich (1979) per als anys de la Guerra de Successió, remarcant que per al període 1700-1711 l'origen dels cònjuges forasters era sobretot de les comarques més pròximes i amb un creixement demogràfic més elevat: del mateix Baix Camp, de l'Alt Camp, de la Conca de Barberà, del Tarragonès i del Priorat. També Jordi Andreu (1986) ha estudiat els moviments migratoris reusencs de la fase final de la crisi de l'Antic Règim. Utilitzant els registres hospitalaris d'entrades i sortides de malalts, ha observat que entre 1783 i 1791 el 31 per cent dels usuaris de l'hospital són forasters. Però Jordi Andreu també remarca la importància qualitativa de la immigració de negociants i comerciants francesos i anglesos, els quals aportaren coneixements i experiències que van contribuir al desenvolupament comercial i industrial de la ciutat, especialment en relació a la producció d'aiguardent i l'elaboració de teixits.

La lluita contra la mort

En el segle XVIII, la verola i altres malalties infeccioses, sobretot de tipus febril (Mariano i José Luis Peset no han dubtat en batejar el divuit com el «segle de les febres») prenen el relleu de la pesta. L'alçista conjuntura agrícola del Set-cents va estimular en diverses zones de la perifèria peninsular l'extensió de conreus de regadiu i alt rendiment, com el de l'arròs, favorables a la incubació del paludisme, el qual es convertí en una malaltia crònica a finals de segle. D'altra

banda, el creixement general de la població i l'augment de les densitats en les concentracions urbanes impulsaren la propagació de la verola, una malaltia que es transmet principalment pel contagi directe interpersonal.

Les preocupacions dels metges catalans il·lustrats i l'actuació d'una administració borbònica desitjosa de súbdits nombrosos i productius s'uniren en la lluita contra la mort. En el segle XVIII diverses generacions de cirurgians, metges i farmacèutics destacaren per la seva obertura intel·lectual, per la voluntat d'adaptar-se a la regeneració científica del Segle de les Llums i pels seus esforços en combatre les malalties epidèmiques. Fruit d'aquest esperit, l'any 1770 un grup de metges barcelonins encapçalats per Josep Ignasi Santpons fundà l'Acadèmia de Medicina Pràctica. Els propòsits d'aquesta institució eren molt ambiciosos: un tractat de malalties en classes, ordres, gèneres i espècies, i la formació d'un cos meteorològico-mèdico-pràctic de les epidèmies regnants a Catalunya, i una història mèdica de Barcelona i els seus voltants. Tot i que molts projectes no s'assoliren, l'Acadèmia fou un excel·lent lloc d'encontre per a les discussions científico-mèdiques de l'època, en les quals hi participaren figures com Antoni Campillo, el seu nebot Francesc Salvà i Campillo, Jaume Bonells o Francesc Carbonell. Altrament, un estol de professionals de les comarques gironines formats majoritàriament al *College de Girone* de Montpeller (fundat pel metge gironí Joan Bruguera l'any 1452) demostren una gran preocupació per l'estudi del medi ambient, el règim alimentari i les condicions higièniques de les terres gironines; són els doctors Narcís Rosés, Ignasi Ros, Cristòfol Tomàs, Francesc Aloi, etc.

No és d'estranyar, per tant, que els avanços de la medicina s'introduïssin ben aviat al nostre país. Es té notícia que a Vic, el doctor Josep Pascual ja inoculava el virus de la verola l'any 1763, i correspon al doctor Francesc Piguiem de Puigcerdà el mèrit d'introduir a la Península la vacuna substitutòria de la inoculació, això l'any 1800, només quatre més tard de la seva descoberta per Jenner. El 1803, Joan Puig, metge de Fornells de la Selva, ja recull en un petit llibre les seves experiències sobre la vacuna i les de Josep Antoni Xirau i Francesc Salvà, el primer de Perelada i el segon de Barcelona, afirmant que ja s'ha vacunat molta gent a Mollet, Masarac, Sant Climent i Espolla «con tanta felicidad y acierto, que seguramente merecerá citarse en la historia de la vacuna».

Ara bé, aquestes passes endavant de la ciència mèdica catalana no obviaren una situació alimentària, higiènica i sanitària encara globalment deficient. Un hàbil observador com Arthur Young assenyalava el 1787 com a Martorell «tothom fa punta, i la gent té, de més a més, una altra ocupació menys agradable a la vista: la de cercar-se els uns als altres els polls que els devoren. No hi ha res tan infecte

com les seves persones ni tan brut com llurs cases». A la Ciutat Comtal, la intensificació de les pràctiques mercantils, el desenvolupament de la manufactura i el viu ritme del creixement poblacional, determinen una degradació de les condicions de vida de la urbs. Un dictamen de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de l'any 1784 *Sobre la frecuencia de las muertes repentinas y apoplejías que en ella acontecen* denuncia la deficient ventilació i salubritat de molts habitatges, la manca d'una adequada xarxa de clavegueram, l'augment dels enterraments en les parròquies i els convents de l'interior de la Ciutat, l'adulteració dels aliments i les insanes condicions de treball de les fàbriques d'indianes, dient sobre aquest últim punt: «Quantas veces se entra en la de indianas, al asomarse a las salas de los texedores de los pintores y de las mugeres que devanan, se experimenta casi en todas un tufo tan caliente y sufocante, que obliga a compadecerse de la triste suerte, de aquella utilísima parte del estado, que en el mismo taller donde trabaxa para ganar su vida, destruye su salud».

Jordi Nadal ha constatat com en el segle XVIII es produeix un retrocés de la mort en les edats adultes. La disminució del percentatge de vidus i vídues en els nous esposos que es casen a Palamós ho demostra prou bé.

Quadre 14. Percentatges d'esposos vidus (homes i dones) a Palamós.

1631-1640	23	1721-1730	8
1641-1650	29	1731-1740	13
1651-1660	31	1741-1750	11
1661-1670	26	1751-1760	11
1671-1680	4	1761-1770	10
1681-1690	17	1771-1780	10
1691-1700	27	1781-1790	6
1701-1710	24	1791-1800	16
1711-1720	12		

Font: Jordi Nadal (1978).

Aquest fet caldria relacionar-lo amb l'expansió agrària i econòmica general de la centúria, però sobretot amb la desaparició de la pesta. En canvi, la mortalitat en les edats joves continua essent elevadíssima. El mateix Jordi Nadal ha constatat per a Palamós com els índex de mortalitat infantil, de 0 a 1 anys, arriben del 200 al 240 per mil, amb un màxim del 276 per mil en el període 1746-50. Així mateix, el quadre 15, on s'ofereixen els percentatges d'albats sobre el total de defuncions en una mostra de 17 parròquies, demostra la gravetat de la

mortalitat en les edats joves, la qual no disminuirà fins ben entrat el segle XIX.

Quadre 15. Percentatge d'albats sobre la mortalitat total (mitjanes per períodes de 25 anys).

	1701-25	1726-50	1751-75	1776-1800
Alt Empordà				
1. Castelló	54	59	61	57
2. Cabanes	64	58	61	61
3. L'Escala	53	56	56	60
4. Roses	53	51	60	58
5. Borrassà	—	49	56	50
6. Navata	56	56	63	52
7. Ordis	56	41	62	52
8. Agullana	56	48	52	53
9. La Jonquera	56	57	58	58
Selva				
10. Lloret de Mar	51	60	66	68
Baix Camp				
11. Riudecanyes	63	61	63	59
12. Montbrío	60	60	61	65
Priorat				
13. Poboleda	51	64	68	66
14. Ulldemolins	51	54	63	62
15. Cornudella	60	63	66	63
Tarragonès				
16. El Catllar	51	57	55	61
Conca de Barberà				
17. Rocafort de Queralt	48	56	62	55

Fonts: les mateixes que el quadre 11.

La verola i les terçanes feren importants destrosses en els infants. A través de l'exemple de Lloret de Mar, podem apreciar com, especialment en la segona meitat del divuit, les punxes de mortalitat tenen un component prioritàriament infantil.

Quadre 16. Percentatge d'albats en anys de crisi de mortalitat a Lloret de Mar.

Any	Defuncions	Albats	% albats
1747	114	98	86
1756	165	115	69
1764	160	125	78
1773	159	132	83
1777	126	98	77
1781	161	132	82
1785	120	85	70
1787	182	151	83
1792	161	123	76
1794	156	100	64
1797	127	105	82

Font: F. Campderà i Camín (1849).

Bibliografia

- Alberch, R. i Castells, N., *La població de Girona. Segles XIV-XX*. Girona, 1985.
- Alberch, R. et al., *Girona a l'època moderna. Demografia i economia*. Girona, 1982.
- Andreu, Jordi, *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*. Reus, 1986.
- «Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat (segles XVI-XIX)» a *El Penell* n. 3 (1989).
- Arranz, Manuel, *La inmigración en la Barcelona del siglo XVIII*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1968.
- Biraben, J. M., *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*. Paris, 1975.
- Bustelo, Francisco, «La población de Catalunya en el siglo XVIII», a *Hacienda Pública Española* n. 38 (1976), pp. 81-91.
- Campderà, Francesc, *Indagación estadística acerca de la reproducción y mortalidad en la ciudad de Gerona y en la villa de Lloret de Mar en el siglo último y en los siete primeros años del actual*. Barcelona, 1849.
- Castells, Narcís, «Els moviments migratoris a la Catalunya Moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (CHMC)*, vol. I (1984), pp. 217-226.

- «La peste de mediados del siglo XVII en Catalunya», a *Primer congrés hispano-luso-italià de Demografia Històrica*. Barcelona, 1987.
- Feliu, Gaspar, «El cens de població de 1717. Exemples d'ocultacions a les terres de Lleida», a *Pedralbes*, n. 3 (1983), pp.217-226.
- García Cárcel, Ricardo, *Historia de Catalunya. Siglos XVI-XVII*. Barcelona, 1985.
- García Espuche, A. i Guàrdia Bassols, M., «Transformacions urbanes a la Catalunya del segle XVIII», a *Segon CHMC*. Publicat a la revista *Pedralbes* 8-I (1988), pp. 193-222.
- Gual, Valentí, *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna (Rocafort de Queralt. Segles XVI-XVIII)*. Tarragona, 1988.
- Iglésies, Josep, *El cens del Comte Floridablanca*. Barcelona 1969-70.
- *Estadístiques de població de Catalunya, el primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona.
- Juliano, D., «Evolució demogràfica de la Conca». *Centre d'Estudis de la Conca de Barberà* VII (1985), pp. 47-113.
- Livi Bacci, M., «Fertility and Nuptiality Changes in Spain from the late 18th to the early 20th Century», a *Population Studies* XXII (1968), I, pp.82-102 i II, pp. 211-234.
- Moreno, A. i Navarro, Ll., «La recuperació demogràfica en la primera mitat del segle XVIII en el Baix Camp 1677-1762», a *Primer Congrés d'Història del Camp de Tarragona, Priorat i Conca de Barberà (CHCT)* (1979), pp. 65-71.
- «Las crisis demográficas en el siglo XVII en el Baix Camp 1591-1692», a *Primer CHCT* (1979), pp. 49-64.
- Muñoz Pradas, F., *El creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1990.
- Nadal Oller, J., «Demografía y economía en el origen de la Catalunya Moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)», a *Estudios de Historia Moderna* VI (1956-59), pp. 281-309.
- «La contribution des historiens catalans à l'Histoire de la Démographie générale», a *Population* XVI-1 (1961), pp. 91-104.
- «Sur la population catalane au XVIIIème siècle», a *Congreso Mundial de la Población*. New York 1962, Londres 1963, pp. 591-600.
- «Les grandes mortalités des années 1793 à 1812: effets à long terme sur la démographie catalane», a *Problemes de mortalité. Actes du Colloque International de Démographie Historique*. Lieja 1973. París, pp. 409-421.
- «L'última pandèmia de pesta a Catalunya, 1650-1654», a *II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*. Barcelona 1975. Barcelona, 1977, pp. 19-38.

- «La població catalana als segles XVI i XVII» i «La població catalana al segle XVIII», a *Història de Catalunya*. Salvat, 1978, pp. 48-63 i 257-263.
- «La població», a *Història de Catalunya* (Dirigida per J. Nadal i Ph. Wolff), 1983, pp. 65-94.
- *La población española. Siglos XVI-XX*. Barcelona 1984.
- Nadal, Jordi, i Giralt, Emili, «Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717», a *Estudios de Historia Moderna* III (1953), pp. 283-298.
- *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*. París, 1960.
- «Barcelona en 1717-1718. un modelo de sociedad preindustrial», a *Homenaje a Ramón Carande II* (1963), pp. 277-308.
- *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*. Mataró, 1966.
- Nadal, J. i Sáez, A., «La fecondité à Saint Joan de Palamós (Catalogne) de 1700 à 1859», a *Annales de Démographie Historique* (1972), pp. 1055-1113.
- Pladevall, Antoni, «Un cens general de Catalunya de 1626 fins ara desconegut», a *Ausa* (1973), pp. 3-13.
- Planas, Miquel, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim Demogràfic*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.
- Portella, Jaume, «Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII» a *Treballs d'Història*. Girona, 1976, pp. 35-62.
- Simon Tarrés, Antoni, «La población de Catalunya a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos», *Segon CHMC a Pedralbes* 8-1 (1988), pp. 155-162.
- «La población de Cataluña a finales del siglo XVIII. El censo de Floridablanca y el nomenclátor diocesano del obispado de Girona, contraste y fiabilidad», a *Homenaje al Doctor Sebastià Garcia Martínez*. València, vol. III (1988 b), pp. 97-110.
- «La Demografía Histórica en Catalunya. Un balance bibliográfico», a *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, 1989.
- Tarradas, Dolors, «La població de la Vall del Terri (segles XIV-XX)» a *Cornellà de Terri. Pregons i estudis*, 1986, pp. 67-98.
- Vilar, Pierre, *La Catalogne dans l'Espagne Moderne*. París, 1962.
- «Essai d'un bilan démographique de le période 1784-1814 en Catalogne», a *Annales de Démographie Historique*, 1965, pp. 53-65.

ANTONI SIMON I TARRÉS
 Professor d'Història Moderna
 Universitat Autònoma de Barcelona

Resumen: *el autor realiza una panorámica de la trayectoria de la población catalana en la época moderna, distinguiendo para ello dos grandes períodos cronológicos: los siglos XVI y XVII por una parte y el siglo XVIII por otra. El artículo combina, en su exposición, el estado actual de los conocimientos de la bibliografía catalana y la investigación, utilizando tanto fuentes estadísticas como literarias.*

Summary: *The author reviews the evolution of the catalan population in the modern age, recognizing for this purpose two big cronological periods: one, the XVI and XVIIth centuries, and another, the XVIIIth century. This article combines in its exposition, the state of knowledge of the catalan bibliography, and the investigation, using either statistical or literary sources.*